

ПРОБЛЕМА КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ТА ДЕКРИМІНАЛІЗАЦІЇ ДІЯНЬ ПРОТИ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА

В.К. Матвійчук

*доктор юридичних наук, професор,
Заслужений працівник народної
освіти, перший проректор
ВНЗ «Національна академія управління»*

Постановка проблеми. В контексті вирішення стрижневих питань карної політики стоїть проблема криміналізації та декриміналізації діянь на захист особи та середовища її існування. Тому дослідження питань криміналізації і декриміналізації діянь проти навколишнього природного середовища є необхідним, крім того нагальним є також і з'ясування їх юридичної природи та визначення самих вищевказаних понять.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню цього досить складного питання присвячувались роботи Г.А. Злобіна, С.Г. Келіної, Б.П. Терентьева, В.А. Владимірова, Ю.І. Ляпунова, П.Л. Фріса, А.М. Яковлева, В. Клочкова, М.І. Загороднікова, Р.Р. Галіакбарова, А.П. Коробєєва. Проте, і сьогодні є проблеми у цьому питанні, які потребують досконалого вирішення.

Мета статті полягає в дослідженні проблеми криміналізації та декриміналізації діянь проти навколишнього природного середовища. Таке дослідження має не тільки пізнавальне, але й прикладне значення.

Основні результати дослідження. На зорі своєї державності Україні довелося зіштовхнутися, крім складної політичної, економічної обстановки, ще й із надто негативними криміногенними показниками злочинності. Коефіцієнт зареєстрованих злочинів на 100 тис. осіб у 1995 р. склав 1245,0 (суди ж входили злочини проти навколишнього природного середовища). Значні темпи зростання злочинності, в тому числі і проти навколишнього природного середовища (в аналізованій сфері у 2001–2007 рр. кількість справ, що знаходилась у провадженні, складала – 5574), поставили перед суспільством і державою Україна найважливішу задачу стабілізації криміногенної обстановки і створення умов для позитивної динаміки процесів забезпечення охорони основних соціальних цінностей середовища існування всього живого. Вирішення цих задач безпосередньо пов'язане з реформуванням правової системи та кримінального законодавства України. У 2001 р. в Україні був прийнятий і набрав чинності КК України. Соціально-політичні перетворення, які відбуваються в Україні, здійснюються на принципах пріоритету особи, її прав і свобод, а також спільності правових традицій і правової свідомості з державами колишнього СРСР, що сприяє багато в чому схожим підходам цих держав до реформування кримінального законодавства. Разом з тим в Україні, як і в інших державах, існує певна специфіка при конструюванні кримінально-пра-

вових норм, яка потребує свого вивчення, зокрема, в досліджуваній сфері. З цією метою необхідно провести дослідження із залученням аналізу чинного кримінального законодавства та законодавства деяких держав із розвинутою економікою.

У сучасній складній криміногенній обстановці важко визначити пріоритети карної політики держави Україна. Проте, спеціальні дослідження дозволяють проголосити такими особу, її існування. В існуючій юридичній літературі можна зустріти різні визначення, що стосуються понять «криміналізація», «декриміналізація», їх змісту та ознак. Але ні в енциклопедіях, ні в різноманітних словниках і довідниках не міститься жодної статті про ці поняття, хоча в Словнику російської мови С.І. Ожегова існують положення, які будуть використані в процесі дослідження. В деяких наукових дослідженнях висвітлюються лише окремі питання, що так чи інакше пов'язані з криміналізацією (декриміналізацією), в цілому, ж сферою навколишнього природного середовища, зокрема.

Не вдаючись у детальний переказ усіх точок зору і їх відтінків (оскільки це не входить у плани цього дослідження), варто лише зауважити, що в опублікованих працях з цієї тематики немає єдиної думки про зміст понять «криміналізація» і «декриміналізація». Для системного розгляду цього питання доцільно кожне поняття розглянути окремо. Так, криміналізація – це легальне визначення того або іншого виду діяння як злочину [1, с. 108]; встановлення законодавцем кримінальної відповідальності за суспільно небезпечні діяння у формі кримінально-правової норми [2, с. 25]; криміналізація – це віднесення діянь до числа злочинів [3, с. 41]; визначення в кримінальному законі суспільно небезпечного, винного і караного діяння [4, с. 8].

Існує думка, що криміналізація – це визнання злочинами певних анти-суспільних дій [5, с. 65]. Близька за змістом думка М.І. Загороднікова, який під криміналізацією розуміє визнання певних діянь злочинами [6, с. 48]. Цікавими є визначення Р.Р. Галіакбарова і А.П. Коробєєва. Перший з них під криміналізацією розуміє закріплені в законі певні ознаки нових складів злочинів, а також підвищення верхніх меж санкцій у рамках існуючих складів, окремі обмеження в застосуванні інститутів звільнення від покарання до деяких категорій засуджених, конструювання норм загального характеру, що призводить до більш широкого спектру небажаних для суб'єктів правових наслідків [7, с. 40]. Другий схиляється до того, що криміналізація – це процес виявлення суспільно небезпечних форм індивідуальної поведінки, визнання допустимості, можливості і доцільності кримінально-правової боротьби з ними та фіксації їх у законі злочинних і кримінально караних [8, с. 59]. Існує думка, що криміналізація – це процес виявлення суспільно небезпечних видів людської поведінки, визнання на державному рівні необхідності, можливості й доцільності кримінально-правової боротьби з ними. У випадку позитивної відповіді на ці питання, закріплення їх у законі як злочинів [9, с. 248].

Із запропонованих вище точок зору достатньо чітко прослідковується три напрямки, що покладені у формулювання визначення криміналізації. Так, перша група авторів, до якої відноситься Г. А. Злобін, С. Г. Келіна, Б.П. Терен-

тьєв, В.А. Владимиров, Ю.І. Ляпунов, П.Л. Фріс, А.М. Яковлев дотримується легального напрямку визначення діяння злочинним і в цьому вбачає криміналізацію. Прибічники другого напрямку (В. Клочков, М.І. Загородніков) вважають, що криміналізація – це визнання певних діянь злочинами чи оголошення їх такими. Третя група авторів (Р.Р. Галіакбаров, А.П. Коробєєв), крім закріплення (фіксації) таких діянь у кримінальному законі, як злочинів, у зміст криміналізації вкладає певні обмеження в застосуванні інститутів звільнення від покарання або виявлення форм індивідуальної поведінки тощо.

Вивчення поглядів учених на поняття «криміналізація», його зміст дає підставу стверджувати, що і серед трьох вищеназваних груп авторів немає повної узгодженості щодо походження досліджуваного поняття. Спроба ж А.П. Коробєєва узагальнити судження юристів у визначенні поняття «криміналізація» до двох напрямків: 1) діяльність законодавця з удосконалення норм не тільки Особливої, але й Загальної частини кримінального законодавства; 2) розширення сфери кримінальної репресії в рамках лише Особливої частини КК, є недостатньою.

Аналіз точок зору, запропонованих першою групою авторів (чотири із яких А.П. Коробєєв відносить до другого напрямку у визначенні поняття «криміналізація»), засвідчив, що ними допускаються деякі неточності. Наприклад, Г.А. Злобін і С.Г. Келіна вважаючи, що криміналізація – легальне визначення того або іншого діяння як злочину, не враховують можливість легального тлумачення кримінального закону Конституційним Судом України, яке, по суті, визначає деякі ознаки складу злочину, але не визначає злочинність діяння в цілому. Інші автори, що відносяться до першої групи, хоч і дають більш або менш вірне визначення поняття «криміналізація», при розкритті його змісту розглядають його дещо ширше, ніж при підведенні підсумку, коли вони розкривають його суть у дефініції. Викладене дає підставу стверджувати, що перераховані нами вчені акцентують увагу не тільки на розширенні сфери кримінальної репресії в рамках лише Особливої частини КК, а й на тлумаченні кримінального закону, дослідницькій роботі в цій сфері і тощо.

Вивчення точок зору другої групи авторів засвідчило специфіку їх поглядів на криміналізацію, що не дозволяє віднести та ні до першого, ні до другого напрямку, запропонованого А.П. Коробєєвим. І дійсно, криміналізація як визнання злочинами певних антисуспільних діянь, чи оголошення певних діянь такими може бути прерогативою суду. Суд може згідно з кримінальним законом визнати конкретне діяння як злочин і постановити це в обвинувальному вироку. А.П. Коробєєва і Р.Р. Галіакбарова можна віднести до третьої групи авторів, які займаються проблемою криміналізації, тому що як один, так і інший акцентують увагу на криміналізації діянь у кримінальному законі як злочинів, а також включають у цей процес (наприклад, Р.Р. Галіакбаров) діяльність законодавця з удосконалення норм Загальної і Особливої частин кримінального законодавства, чи виявлення суспільно небезпечних форм індивідуальної поведінки, визнання допустимості і доцільності боротьби з цими діяннями. Отже, судження третьої групи авторів не вкладається в зміст першого напрямку, запропонованого А.П. Коробєєвим. [10, с. 248].

Знайти вірний орієнтир у з'ясуванні суті проблеми криміналізації діянь у сфері кримінально-правової охорони навколишнього природного середовища, зокрема і криміналізації діянь, можна шляхом граматичного тлумачення термінів. Так, згідно зі словником російської мови С.І. Ожегова «кримінальний» той, що відноситься до злочинів; злочинний [11, с. 248]. Не дивлячись на те, що тлумачення близьке до терміна «криміналізація», все ж у зміст досліджуваного поняття необхідно вкладати таку суть, як визначення злочину. Тоді очевидно, що криміналізація – це одна з функцій кримінального законодавства, передбачених ст. 1 КК України, що визначає, яке суспільно небезпечне діяння є злочинним, але ознаки такого діяння отримують своє вираження в диспозиції статті КК України. Звідси стає зрозуміло поляризація поглядів юристів у питаннях криміналізації, оскільки всі вони розглядали погляди своїх попередників, не спираючись на закон чи інші стабільні аргументи.

Слід зазначити, що при визначенні поняття «криміналізація» Р.Р. Галіакбаров і А.П. Коробєєва, широко формулюють цю дефініцію. Не можна погодитися, наприклад, із твердженням Р.Р. Галіакбарова, що криміналізація відноситься до Загальної частини кримінального законодавства, оскільки обмеження в застосуванні інститутів звільнення від покарань до деяких категорій засуджених ще не встановлює і не виключає кримінальну відповідальність. Не підтверджується практикою, теорією кримінального права і законодавством судження А.П. Коробєєва, що криміналізація – це виявлення індивідуальної поведінки, тому що будь-яка поведінка індивідуума проходить у певній формі, в тому числі і злочинна, її виявляють працівники правоохоронних органів, навіть при раніше вчиненому криміналізованому діянні (наприклад, при кваліфікації злочинів). Можливість і доцільність кримінально-правової боротьби може визначатися при застосуванні кримінально-правової норми щодо конкретного вже вчиненого діяння. Тоді чим же криміналізація відрізняється від застосування кримінально-правової норми? Очевидно, що необхідно шукати такі ознаки цього поняття, які допоможуть виокремити його із інших. Для цього варто звернутися до питання про прийняття кримінального закону, в якому викладені ознаки конкретного складу злочину (до стадії набрання чинності). Як відомо, після прийняття такого закону потрібна його промульгація, тобто доведення до громадян в офіційному органі. Через сім днів після прийняття кримінальний закон має бути опублікований і через 10 днів після його опублікування закон набрав чинності, якщо інше в ньому не оговорене. Із викладеного видно, що Верховна Рада України приймає норми, які містять ознаки конкретного складу злочину. Названий процес з таким результатом і є криміналізацією.

А.І. Коробєєв без достатніх підстав вважає, що більшість авторів які працюють над проблемами криміналізації, надто зосереджують увагу на кінцевих результатах, забуваючи, що криміналізація – це, передусім процес [10, с. 59]. Дійсно, криміналізація – це процес діяльності певного суб'єкта, яким є Верховна Рада України, коли вона приймає кримінальний закон, що містить конкретні ознаки складу злочину. Отже, криміналізація як загальне поняття охоплює процес і результат визначення певних видів діянь злочинними і кара-

ними. Елементом криміналізації є пеналізація – встановлення покарання за діяння, що вже визнані злочинами (визначення виду та розміру кримінально-правової санкції, а також умов призначення, виконання і звільнення від покарання осіб, винних у вчиненні злочину). Ступінь пеналізації є, по суті, показником інтенсивності криміналізації того чи іншого діяння [12, с. 18].

Декриміналізація – це зворотний процес щодо криміналізації. Стосовно поняття «декриміналізація» в юридичній літературі існують певні розходження. Так, А.П. Коробєєв під декриміналізацією розуміє процес встановлення підстав для заперечення суспільної небезпечності діянь, визначення недоцільності кримінально-правової боротьби з ними і відміни їх караності. М.І. Загородніков до декриміналізації відносить відміну кримінальної відповідальності за ті чи інші діяння, пом'якшення кримінальної відповідальності, зменшення розміру покарання або встановлення можливості застосування інших більш м'яких видів покарання, відміна деяких дій із загального складу злочинів, тільки окремих форм діяння або діяння, що вчиняються в певних умовах тощо. [13, с. 17]. В.М. Кудрявцев схиляється до думки, що декриміналізація передбачає усунення кримінальної відповідальності за ті чи інші діяння, що раніше визнавалися злочинами, в тому числі, переведення цих діянь до категорії менш значних правопорушень [14, с. 17].

Навіть, при поверхневому ознайомленні з точками зору, які були розглянуті, можна констатувати різні підходи до визначення досліджуваного поняття і його змісту. Так, при аналізі першої дефініції з'ясувалося, що її автор помилково ототожнює процес встановлення підстав для скасування суспільної небезпечності діянь із декриміналізацією, бо такий процес може здійснювати працівник дізнання, слідчий, суд. Визначати недоцільність кримінально-правової боротьби з такими діяннями згідно зі ст. 47 КК України покладається також на правоохоронні органи. Непереконливою також є друга точка зору. Насамперед тому, що пом'якшення кримінальної відповідальності, зменшення кримінального покарання не виключає кримінальної відповідальності.

Більше імпує думка про декриміналізацію третьої групи авторів. Разом з тим і тут зайвим є судження, що декриміналізація – це переведення діянь у категорію менш значних правопорушень, оскільки скасування кримінальної відповідальності охоплює і друге. Позитивними моментами у зазначених визначеннях про декриміналізацію є такі: 1) скасування кримінальної караності; 2) скасування кримінальної відповідальності за те або інше діяння; 3) скасування кримінальної відповідальності за те або інше діяння. Разом з тим у визначеннях не має відповіді на питання, як відбувається декриміналізація. З цією метою необхідно з'ясувати, коли злочин перестає бути таким, який нормативний акт визначає такий процес. Як уже зазначалося, що декриміналізація – це не що інше, як припинення дії кримінального закону, який встановлює злочинність і караність діяння. В яких випадках дія такого кримінального закону припиняється? Насамперед декриміналізація відбувається внаслідок: 1) відміни (скасування) кримінального закону Верховною Радою України; 2) закінчення строку дії зазначеного закону або в зв'язку зі зміною умов чи обставин, з урахуванням яких цей закон прийнятий.

Таким чином, враховуючи позитивні моменти, викладені у визначеннях і законодавчу основу декриміналізації, запропонуємо дефініцію цього процесу. Під декриміналізацією необхідно розуміти відміну (скасування) кримінального закону, що передбачає кримінальну відповідальність і покарання за конкретний злочин чи втрату чинності такого кримінального закону внаслідок сплину його дії, або в зв'язку зі зміною умов або обставин, згідно з якими цей закон прийнятий. Декриміналізацію можна розглядати як явище, протилежне криміналізації. Елементом декриміналізації є депеналізація – зменшення чи скасування покарання за діяння, що визнавалось злочином. У цьому разі інтенсивність криміналізації зменшується.

З'ясування вищезгаданих понять, їх змісту ще не дає достатньої можливості приступити до розгляду проблеми, що стосується криміналізації і декриміналізації діянь проти навколишнього природного середовища. Для цієї мети необхідно визначитися з критеріями (принципами) такої криміналізації. Критерії (принципи) криміналізації достатньо висвітлені в працях М.М. Коркунова [8, с. 41], Ч. Беккарія [15, с. 223-226], К. Кенні [16, с. 27-29], П.А. Фефелова [17, с. 36], І.М. Гальперіна [18, с. 58], В.І. Курляндського [19, с. 81-82], П.С. Дагеля [20, с. 67-74], Н.Ф. Кузнецової [21, с. 36], М.А. Беляєва [22, с. 80], А.П. Коробєєва [10, с. 59], М.І. Загороднікова [13, с. 49-50], А.Г. Кибальника, І.Г. Соломоненко [5, с. 64-74], П.Л. Фріса [23, с. 247-274]. Проте варто зупинитися на системі правил і критеріїв встановлення кримінальної відповідальності, яка запропонована Г.А. Злобіним [1, с. 108-110], оскільки ці критерії найбільш повно відображають суть питання. Так, Г.А. Злобін виділяє такі критерії: 1) суспільна небезпечність діяння; 2) відносна поширеність цього діяння; 3) конституційна адекватність; 4) системно-правова несуперечливість криміналізації конкретного діяння; 5) міжнародно-правова необхідність і допустимість криміналізації; 6) процесуальна можливість здійснення переслідування; 7) безмежність закону і нездійсненність заборони; 8) певна визначеність і єдність термінології; 9) повнота складу; 10) співрозмірність санкції і економія репресії. Запропонована система повинна бути доповнена такими критеріями: 1) діяння, що криміналізується, повинно точно визначатися в законі; 2) діяння повинно обурювати громадську думку; 3) діяння не повинно вважатися значною частиною населення дозволимим; 4) діяння повинно ефективно сприяти вирішенню конфліктів у суспільстві; 5) користь заборони.

Визначення критеріїв криміналізації свідчить лише про можливість встановлення кримінально-правової заборони. Разом з тим, для приведення в рух процесу криміналізації діянь необхідні підстави для встановлення кримінально-правової заборони. Під підставами криміналізації розуміють те, що створює дійсну суспільну потребу в кримінально-правовій новелі, внутрішня необхідність виникнення правової норми. Що ж створює об'єктивну потребу в кримінально-правовій забороні? У кримінально-правовій літературі називаються різні чинники, що слугують підставою криміналізації. Найчастіше їх ототожнюють з критеріями криміналізації. Мета цього дослідження не передбачає аналізу існуючих точок зору, тому лише перерахуємо найбільш прийнят-

ні моменти з думок попередників: 1) висока суспільна небезпечність діяння; 2) їх відносна поширеність і типовість як форм антигромадського прояву; 3) динаміка зазначених діянь; 4) суттєва шкода суспільним відносинам; 5) неможливість боротьби з ними менш репресивними заходами; 6) можливість впливу на осіб кримінально-правовими засобами; 7) можливості системи кримінальної юстиції в боротьбі з ними; 8) наявність матеріальних ресурсів для реалізації кримінально-правового впливу; 9) відсутність можливих побічних наслідків заборони; 10) необхідність кримінально-правових гарантій охорони деяких конституційних прав і свобод; 11) міжнародно-правові зобов'язання; 12) визначеність і єдність термінології [17, с. 67-72; 24, с. 186].

Таким чином, визначившись із критеріями і підставами криміналізації та декриміналізації, можна безпосередньо перейти до аналізу зазначених процесів у сфері охорони навколишнього природного середовища. Не зважаючи на зміни в українському кримінальному законодавстві, що стосується охорони навколишнього природного середовища, проблема криміналізації (декриміналізації) діянь у цій сфері, як показує аналіз чинних норм кримінально – і адміністративно-правових норм та інших нормативних актів, узагальнення практики їх застосування, залишається досить актуальною. Окрім того, ця проблема загострилася у зв'язку з розробкою нового КК України, не відпала вона і з прийняттям КК України 2001 р. У зв'язку з цим необхідно продемонструвати якісно вищий ступінь кодифікації законодавства у цій сфері.

Як уже зазначалося, робочою групою Кабінету Міністрів України був підготовлений черговий варіант проекту КК України станом на 12 травня 1998 р. Його загальний нормотворчий і науковий рівень підготовки в цілому відповідав вимогам нашого сьогодення. Слід зауважити, що виконано велику, копітку, плідну роботу і творчий колектив, до складу якого залучено широко відомих практиків та науковців, заслуговував на подяку. Зазначені напрацювання увійшли до чинного КК України.

Вартий також уваги і проект Кримінального кодексу (розроблений групою науковців України і Російської Федерації, керівник авторського колективу – В.М. Смітєнко), який було внесено на розгляд Верховної Ради народним депутатом України О.Б. Матковським. Враховуючи положення цього дослідження, зосередимося в основному на першому документі – чинному КК України 2001 р., оскільки в ньому більш повно висвітлено проблеми кримінально-правової регламентації відповідальності за посягання на відносини з охорони навколишнього природного середовища. В альтернативному ж проекті, а саме в гл. 19 «Карані діяння у сфері природокористування», де розміщено склади злочинів проти навколишнього природного середовища, навіть не згадувалося про порушення правил охорони надр; про забруднення землі; відсутній склад злочину порушення законодавства про континентальний шельф України; не виділений спеціальний склад злочину приховування або перекучування відомостей про екологічний стан або захворюваність населення; відсутній склад злочину «незаконна порубка лісу»; навіть не згадувалося про порушення правил, встановлених для боротьби зі шкідниками і хворобами рослин; не пропонувалося склади злочину «незаконне полювання» та «неза-

конне заняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом»; не враховано склади злочину «порушення правил охорони рибних запасів» та «порушення ветеринарних правил»; не виділений такий склад злочину, як знищення або пошкодження природних об'єктів, що взяті під охорону держави. Крім того, у проєкті недостатньо розроблені і сформульовані об'єктивні і суб'єктивні ознаки складів злочинів. Натомість КК України 2001 р. містить розділ VIII «Злочини проти довкілля» (тут і далі йдеться про розділи Особливої частини, якщо не буде зазначено інше). До його складу внаслідок криміналізації ввійшло 19 статей, які передбачають кримінальну відповідальність за злочини проти навколишнього природного середовища. Загалом у чинному КК України повністю (за деякими незначними винятками) сприйняли нове законодавство у цій сфері і продублювали його в ст.ст. 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254 даного розділу. Зведені лише деякі нові склади злочинів, зокрема: ст. 236 «Порушення правил екологічної безпеки»; ст. 237 «Невжиття заходів щодо ліквідації наслідків екологічного забруднення»; ст. 239 «Забруднення або псування земель»; ст. 240 «Порушення правил охорони надр»; ст. 253 «Проектування чи експлуатація споруд без систем захисту довкілля»; ст. 254 «Безгосподарське використання земель».

Варто зауважити, що чинне кримінальне законодавство щодо діянь проти навколишнього природного середовища не є досконалим. У зв'язку з цим потребує доопрацювання розд. VIII КК України 2001 р.: 1) щодо родового об'єкта злочинів проти навколишнього природного середовища. Насамперед доцільно поміркувати над самою назвою розділу. З одного боку, автори кодексу правильно виокремлюють в окремий розд. VIII «Злочини проти довкілля». Адже дійсно, не всі діяння, які стосуються природних об'єктів, посягають на господарську діяльність, здоров'я населення тощо. Крім того, й відносини, що при цьому охороняються, специфічні, оскільки родовим об'єктом злочинів проти навколишнього природного середовища є суспільні відносини з приводу умов (стосунків), що забезпечують існування багатофункціональної збалансованої єдиної системи, її охорону, оздоровлення, раціональне використання і відтворення такої єдиної системи для теперішніх і майбутніх поколінь. На підставі даного дослідження цей розд. VIII КК України повинен мати таку назву «Злочини проти навколишнього природного середовища». Пропонується перенести в досліджуваний розділ ст. 326 КК, надавши їй номер 246² КК «Порушення правил поведіння з мікробіологічними або іншими біологічними агентами і токсинами», оскільки йдеться про біоту – природну речовину. Цю статтю необхідно доповнити частиною третьою такого змісту: «Діяння, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони спричинили масове захворювання населення, масову загибель людей або екологічну катастрофу». Крім того, потрібно перенести в аналізований розділ ст. 268 КК, надавши їй номер 237¹ «Незаконне ввезення на територію України шкідливих речовин, відходів, вторинної сировини або матеріалів». Частина першу та другу цієї статті викласти в такій редакції: «1. Ввезення на територію України

чи транзит через її територію шкідливих речовин, відходів, вторинної сировини або матеріалів без належного дозволу, – караються...

2. Ввезення на територію України чи транзит через її територію шкідливих речовин, відходів, вторинної сировини або матеріалів, які заборонені для ввезення».

Не можна погодитися з В.М. Смітійенко про включення до зазначеного розділу КК України такого складу злочину як «Пошкодження чи руйнування трубопроводу». Цей склад злочину відображено в розд. XI «Злочини проти безпеки руху та експлуатації транспорту», оскільки це вид транспорту. Недостатньо обґрунтованою є пропозиція авторів альтернативного проекту щодо включення в цей розділ ст. 115 «Порушення правил обміну, зберігання, транспортування і захоронення матеріалів і відходів», оскільки це стосується діянь проти громадської безпеки; 1) про необхідність вилучення частин певних статей із КК України і доцільність їх перенесення до КУпАП, зважаючи на те що чинне законодавство спрямоване в основному на охорону природних ресурсів (а це не може задовольняти наше суспільство, оскільки не відповідає завданням і цілям кримінально-правової політики у сфері боротьби зі злочинами проти навколишнього природного середовища). Проте, зі ст. 238 КК необхідно вилучити такий предмет злочину, як відомості про захворюваність населення, оскільки цей показник стосується відносин, що забезпечують охорону здоров'я населення. Має бути сформульований окремий склад злочину з назвою «Приховування або перекручування відомостей про захворюваність населення», тому що цей показник є результатом дії інших чинників; 2) щодо внесення коректив до певних статей КК України. Ст. 237 КК «Невжиття заходів щодо ліквідації наслідків екологічного забруднення» спрямована проти випадків порушення спеціальних правил з експлуатації джерел підвищеної небезпеки в навколишньому природному середовищі, здійснення небезпечних видів діяльності, що призвело до тяжких наслідків (загибелі людей, забруднення значних територій тощо). У зв'язку з міжнародно-правовими зобов'язаннями України, а також актуальністю боротьби з транскордонним забрудненням, постало завдання сконструювати відповідний склад злочину, що регламентує кримінальну відповідальність за невжиття заходів щодо ліквідації наслідків екологічного забруднення. Автори КК України пішли шляхом криміналізації діяння, що стосується лише подолання наслідків екологічного забруднення. Така норма не має достатнього попереджувального значення (не містить характеру запобігання). Водночас побудова складу злочину, що розглядається, вимагає врахування відповідних положень міжнародно-правових актів та постанови Верховної Ради України від 1 серпня 1990 р. «Про невідкладні заходи щодо захисту громадян України від наслідків Чорнобильської катастрофи» [25], Концепції створення єдиної державної системи запобігання і реагування на аварії, катастрофи та інші надзвичайні ситуації [26, с. 442-449] щодо попередження такого забруднення. Тому ст. 237 КК повинна мати таку назву: «Невжиття заходів щодо попередження та ліквідації наслідків екологічного забруднення», а її редакція повинна мати такий вигляд: 1. «Ухилення від проведення або неналежного проведення заходів із попередження забруднен-

ня, а так само проведення чи не проведення на території, яка зазнала забруднення небезпечними речовинами або випромінюванням, дезактиваційних чи інших відновлюваних заходів щодо ліквідації або усунення наслідків екологічного забруднення особою, на яку покладено такий обов'язок, якщо це створило загрозу загибелі людей або інших тяжких наслідків, –

2. Діяння, передбачені частинами першою або другою, якщо вони спричинили масове захворювання населення, масову загибель людей або екологічну катастрофу, –

Висновки. На підставі вищевикладеного необхідно звернути увагу і на деякі інші статті КК України (в межах криміналізації), а саме: 1) ст. 236 КК України необхідно сформулювати в трьох частинах: «1. Порушення порядку проведення екологічної експертизи, правил екологічної безпеки під час проектування, розміщення, будівництва, реконструкції, введення в експлуатацію, експлуатації та ліквідації підприємств, споруд, пересувних засобів та інших об'єктів, якщо це створило загрозу загибелі людей, екологічному забрудненню значних територій, або інших тяжких наслідків, – ...».

2. Ті самі дії, якщо вони спричинили загибель людей, екологічне забруднення значних територій або інші тяжкі наслідки, –

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони спричинили масове захворювання населення, масову загибель людей або екологічну катастрофу, –»; 2) потрібно змінити назву ст. 239 КК України на таку: «Забруднення або псування, або засмічення чи виснаження земель» та доповнити її ч. 3 такого змісту: «3. Діяння, передбачені частиною першою або другою, якщо вони спричинили масове захворювання населення, масову загибель людей, або екологічну катастрофу, –» 3) ч. 1 ст. 240 КК України потрібно викласти в такій редакції: «1. Незаконне, тобто з порушенням установленого законом порядку, видобування незагальнопоширених загальнодержавного значення корисних копалин, –», ч. 2 ст. 240 КК після слів «природно-заповідного фонду» доповнити словами «природної спадщини»; 4) ч. 1 ст. 241 КК України повинна мати таку редакцію: «1. Забруднення або інша зміна природних властивостей атмосферного повітря, яке знаходиться у відкритому просторі у межах території держави України, шкідливими для життя і здоров'я людей або для навколишнього природного середовища речовинами, відходами або іншими матеріалами промислового чи іншого виробництва або шумом або вібрацією, внаслідок порушення спеціальних правил, якщо це створило небезпеку для життя і здоров'я людей чи для навколишнього природного середовища, –»; доповнити також цю статтю частиною третьою такого змісту: «3. Діяння, передбачені частиною першою або другою цієї статті, якщо вони спричинили масове захворювання населення, масову загибель людей або екологічну катастрофу, –...»; 5) ст. 242 КК України необхідно сформулювати таким чином: « Ст. 242. Забруднення, засмічення або виснаження водних об'єктів

1. Забруднення, засмічення або виснаження водних об'єктів на території України (у твердому, рідкому і газоподібному стані), що беруть участь у кругообігу вод і нерозривно пов'язані з навколишнім природним середовищем або

незаконне використання прісних водних об'єктів, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи навколишнього природного середовища, –

2. Ті самі діяння, якщо вони спричинили загибель або захворювання людей, масову загибель об'єктів тваринного, рослинного світу або інші тяжкі наслідки, –

3. Діяння, передбачені частиною першою або другою цієї статті, якщо вони спричинили масове захворювання населення, масову загибель людей або екологічну катастрофу, –»; 6) ст. 243 КК України повинна мати назву «Забруднення або засмічення моря». Також доповнити цю статтю предметом злочину «води особливого району», оскільки, як уже зазначалося, з технічних причин, що відносяться до океанографічних і екологічних умов цих районів і специфіки перевезень, потрібні особливі обов'язкові методи відвернення забруднення моря. До того ж, крім такого діяння, як забруднення, необхідно ввести таке діяння, як засмічення. Частину 3 цієї статті викласти в такій редакції: «3. Діяння, передбачені частиною першою або другою цієї статті, якщо вони спричинили масове захворювання населення, масову загибель людей або екологічну катастрофу, –». Натомість чинну редакцію ч.3 ст. 243 КК України вважати частиною четвертою; 7) ч. 1 ст. 244 КК України після слів «захисту» доповнити словами «живих ресурсів моря, природних багатств континентального шельфу; мінеральних та інших неживих ресурсів поверхні надр морського дна, а також живих організмів сидячих видів, тобто організмів, які в період свого розвитку прикріплені до морського дна чи під ним, або можуть пересуватися тільки по морському дну чи в його надрах, від шкідливих відходів»; 8) ст. 245 КК України необхідно доповнити частиною 3 такого змісту: «Діяння, передбачені частиною першою або другою цієї статті, якщо вони спричинили масове захворювання населення, масову загибель людей або екологічну катастрофу, –»; 9) ст. 246 КК України необхідно назвати: «Незаконна порубка дерев і чагарників у лісах, захисних та інших лісових насадженнях». Також цю статтю необхідно доповнити ч. 2 такого змісту: «2. Ті самі дії, якщо вони вчинені за попередньою змовою групою осіб або повторно, або службовою особою з використанням свого службового становища, або заподіяли шкоду у великих розмірах, –»; 10) ст. 247 КК України доцільно було б доповнити після слів «про захист рослин» словами: «...або порушення законодавства щодо збереження біологічного різноманіття рослин, або незаконну торгівлю видами дикої флори та порушення законодавства щодо охорони нових сортів рослин, що знаходяться під загрозою зникнення, якщо це створило небезпеку настання тяжких наслідків, –», а також доповнити ч.2 такого змісту: «якщо ці діяння спричинили тяжкі наслідки»; 11) ст. 248 КК України повинна мати таку назву: «Незаконне полювання на диких звірів і птахів»; ч.1 ст. 248 КК України викласти в такій редакції: «1. Порушення правил полювання на диких звірів і птахів, що охороняються законом і знаходяться в стані природної свободи, які включені до державного мисливського фонду, незаконна торгівля видами дикої фауни, що знаходиться під загрозою зникнення, знищення мігруючих видів тварин та середовища їх існування, що перебувають під загрозою зникнення, вилучення яєць із середовища існування диких тварин, продажу, збері-

гання з метою продажу тварин, транспортування з метою продажу тварин, якщо воно заподіяло істотну шкоду, а також незаконне полювання в заповідниках або на інших територіях та об'єктах природно-заповідного фонду, природної спадщини, або полювання на звірів, птахів чи інші види тваринного світу, що занесені до Червоної книги України, – ...»; 12) ст. 249 КК України необхідно після слів «істотну шкоду» доповнити словами «а також незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом в заповідниках або на інших територіях та об'єктах природно-заповідного фонду, природної спадщини, або незаконне заняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом щодо риб, водних тварин, водних рослин, що занесені до Червоної книги України». Крім того, ч. 2 зазначеної статті після слів «ті самі діяння» доповнити словами «якщо вони вчинені службовою особою з використанням службового становища, або за попередньою змовою групою осіб» і далі за текстом; 13) ст. 250 КК України має бути з такою назвою: «Проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів або диких водних тварин, що перебувають у природних умовах». Це змінить формулювання диспозиції цієї статті: «Проведення вибухових робіт із порушенням правил, що встановлені з метою охорони рибних запасів або диких тварин, що перебувають у природних умовах, –...»; 14) ч. 1 ст. 251 КК України необхідно викласти в такій редакції: «1. Порушення ветеринарних правил, якщо це створило загрозу поширення епізоотії або інші тяжкі наслідки, –...», а частину другу викласти в сучасній редакції; 15) у ст. 252 КК України після слів «природно-заповідного фонду» доповнити словами «природної спадщини», а ст. 254 після слів «грунту» доповнити словами: «незаконне використання сільськогосподарських земель не за призначенням, яке призвело до таких же наслідків, –...»; 16) потрібно доповнити КК України статтею 246¹ у такій редакції: «Ст. 246¹. Незаконна порубка дерев, чагарників у містах та інших населених пунктах.

Незаконна порубка дерев і чагарників у містах та інших населених пунктах, що заподіяло істотну шкоду, а також вчинення таких дій у заповідниках або на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду чи природної спадщини, –...»; 17) доповнити КК України ст. 245¹ у такій редакції: «Ст. 245¹. Забруднення, засмічення лісу

Забруднення або засмічення лісу речовинами, відходами чи іншими матеріалами, шкідливими для життя, здоров'я людей або навколишнього природного середовища внаслідок порушення спеціальних правил, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи навколишнього природного середовища, –...»; 18) необхідно доповнити КК України ст. 245² у такій редакції: «Ст. 245². Необережне знищення або пошкодження лісових масивів

1. Необережне знищення або пошкодження лісових масивів, зелених насаджень навколо населених пунктів, вздовж залізниць або інших таких насаджень, якщо це спричинило загрозу життю, здоров'ю чи навколишньому природному середовищу, –...

2. Ті самі діяння, якщо вони спричинили загибель людей, завдали шкоди здоров'ю або навколишньому природному середовищу, –...»; 19) склад злочини-

ну, передбачений ст. 268 КК України, потрібно перенести в розділ VIII КК, оскільки він стосується забруднення навколишнього природного середовища, позначивши його ст. 237¹ і викласти в такій редакції: « Ст. 237¹. Незаконне ввезення на територію України шкідливих відходів, вторинної сировини або матеріалів

1. Ввезення на територію України чи транзит через її територію шкідливих речовин, відходів, вторинної сировини або матеріалів без належного дозволу, –

2. Ввезення на територію України чи транзит через її територію шкідливих речовин, відходів, вторинної сировини або матеріалів, які заборонені для ввезення, –...».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Злобин Г.А.* Основания и принципы криминализации общественно-опасных деяний / Г.А. Злобин // Основание Уголовно-правового запрета. – М. : Наука, 1982. – С. 204–205.

2. *Сюй Дисинь.* Экологические проблемы Китая: Сокр. пер. с кит. / Ред., предисл. и послесл. Л.В.Ушакова. – М.: Прогресс, 1990. – 232 с.

3. *Айдаров Й.Н.* О профилактической политике и ее роли в борьбе с преступностью / Й.Н. Айдаров // Вопросы борьбы с преступностью. – М. : ВИП, 1988. – Вып. 47. – С. 106–109.

4. *Яковлев А.М.* Борьба с рецидивной преступностью / А. М. Яковлев. – М. : Наука, 1964. – 223 с.

5. *Кибальник А.Г., Соломоненко И.Г.* Преступления против мира и безопасности человечества / А.Г. Кибальник, И.Г. Соломоненко // Под науч. ред. докт. юрид. наук. проф. А.В. Наумова. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2004. – 385 с.

6. *Жевлаков Э.Н.* Экологические преступления и экологическая преступность: учеб. пособие / Э.Н. Жевлаков. – М. : Белые альвы, – 1996. – 93 с.

7. *Бородин С.В.* Теоретические проблемы советской уголовной политики / С.В. Бородин. // XXV съезд КПСС и дальнейшее укрепление социалистической законности: отв. ред. А.С. Лунев. – М. : Институт государства и права. 1977. – С. 27–30.

8. *Коркунов Н.М.* История философии права / Н.М. Коркунов. – 6-е изд. – СПб., 1915. – 502 с.

9. *Фролов Е.А.* Спорные вопросы общего учения об объекте преступления / Е.А. Фролов. // Учен. труды Свердловск. юрид. ин-та, 1969. – Вып. 10. – С. 104–225.

10. *Коробеев А.И.* Советская уголовно-правовая политика: проблемы криминализации и пенализации: Монография / А. И Коробеев. – Владивосток : Изд-во Дальневосточного ун-та, 1987. – 59 с.

11. *Ожегов С.И.* Словарь русского языка: Ок. 5700 слов / под ред. чл.-корр. АН СССР Н.Ю. Шведовой. – 19 изд., испр. – М. : Рус. яз., 1987. – 846 с.

12. *Опришко В.Ф.* Державно-правова реформа: основи загальної концепції / В.Ф. Опришко // Державно-правова реформа в Україні: Матеріали наук. – практ. конф. (Київ, листоп. 1997 р.). – К. : Верховна Рада України, Інститут законодавства, 1997. – С. 6–11.

13. *Загородников Н.И.* Советская уголовная политика и деятельность органов внутренних дел. Учебное пособие / Н.И. Загородников. – М. : МВШМ МВД СССР, 1979. – 120 с.
14. *Кудрявцев В.Н.* Криминализация как способ осуществления уголовной политики / В.Н. Кудрявцев // Основания уголовно-правового запрета. – М. : Изд-во «Наука», 1982. – С. 11– 32.
15. *Беккариа, Чезаре.* О преступлениях и наказаниях / [ред. коллегия: В.С. Нарсеян (председатель), П.С. Грацианский, Н.М. Золотухина, В.Д. Зорькин, Л.М. Мамут]. – М. : Юрид. лит., 1987. – 128 с. (Из истории политической и правовой мысли).
16. *Кенни К.С.* Основы уголовного права / К.С. Кенни. – М. : Изд-во иностр. лит., 1949. – 600 с.
17. *Фефелов П.А.* Критерии установления уголовной наказуемости деяний / П.А. Фефелов // Советское государство и право. – 1970. – № 11. – С. 101– 103.
18. *Гальперин И.М., Курляндский В.И.* Предмет уголовной политики и основные направления ее изучения / И.М. Гальперин, В.И. Курляндский // Основные направления борьбы с преступностью; под ред. И.М. Гальперина и В.И. Курляндского. – М. : Юрид. лит., 1975. – С 9–15.
19. *Курляндский В.И.* Уголовная политика: дифференциация и индивидуализация уголовной ответственности / В.И. Курляндский // Основные направления борьбы с преступностью. – М. : Юрид. лит., 1975. – С. 77–95.
20. *Дагель П.С.* Условия установления уголовной наказуемости / П.С. Дагель. // Правоведение. – 1975. – № 4. – С. 67–74.
21. *Кузнецова Н.Ф.* Социальная обусловленность уголовного закона / Н.Ф. Кузнецова // Правовые исследования. – Тбилиси : Мецниереба, 1977. – С. 36–39.
22. *Беляев Н.А.* Уголовно-правовая политика и пути ее реализации / Н.А. Беляев. – Л. : Изд-во Ленингр. гос. ун-та им. А.А. Жданова, 1986. – 176 с.
23. *Фріс П.Л.* Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми / П.Л. Фріс. – К. : Атіка, 2005. – 332 с.
24. Кодекс Украины об административных правонарушениях: Научно-практический комментарий. - издание третье. – Х. : ООО «Одиссей», 2002.–1040 с.
25. Про невідкладні заходи щодо захисту громадян України від наслідків Чорнобильської катастрофи: Постанова Верховної Ради України від 1 серпня 1990 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1990. – № 33. – Ст. 466.
26. Концепція єдиної державної системи запобігання і реагування на аварії, катастрофи та інші надзвичайні ситуації: Постанова Кабінету Міністрів України від 7 липня 1995. – № 501 // Екологія і закон: Екологічне законодавство України: У 2-х кн. / Відповідальний редактор док. юрид. наук, професор, заслужений юрист України, академік УЕАН В.І. Андрейцев. – К. : Юрінком Інтер, 1997. – Кн. 2. – С. 442–449.

Матвійчук В.К. Проблема криміналізації та декриміналізації діянь проти навколишнього природного середовища

У статті піднімається проблема криміналізації і декриміналізації діянь проти навколишнього природного середовища, з'ясовується їх юридична природа та дається визначення самих понять. Таке дослідження має не тільки пізнавальне, але й прикладне значення.

Ключові слова: криміналізація діянь, декриміналізація діянь, національне кримінальне законодавство, навколишнє природне середовище.

Матвейчук В.К. Проблема криминализации и декриминализации деяний против природной окружающей среды

В статье поднимается проблема криминализации и декриминализации деяний против природной окружающей среды, раскрывается их юридическая природа и дается определение самих понятий. Такое исследование имеет не только познавательное, но и прикладное значение.

Ключевые слова: криминализация деяний, декриминализация деяний, национальное уголовное законодательство, природная окружающая среда.

Matviichuk V.K. The issues of criminalisation and decriminalisation of offences against natural environment

The article raises the issues of criminalisation and decriminalisation of offenses against natural environment, reveals their legal nature and provides a definition to the given concept. This study is of informative, as well as of practical significance.

Keywords: criminalisation of offences, decriminalization of offences, national criminal law, natural environment.

Стаття надійшла до редакції 01.03.2013.